

Güven mi Yoksa Korku mu? Toplumsal Bir Damgalamadan Güven Aracına Dönüş Biçimi Olarak: Maske Kullanımı*

Hasan ERASLAN¹

Arastırma Makalesi

Makale Gecmişi

Başvuru Tarihi:27.11.2022

Kabul Tarihi:13.06.2023

Research Article

Article History

Date of Application:27.11.2022

Acceptance Date:13.06.2023

Özet

Küresel bir salgın haline gelen COVID-19 virüsü ile birlikte bireylerin gündelik yaşamlarında birçok yeni değişim meydana gelmektedir. Bu değişimlerden en dikkat çekici olanı maske kullanımı olmaktadır. Salgın sürecinden önce maske takan bireylerin bir hastalığı taşıdığı ve bulaştırma riskinin olacağı tahayyül edilirken salgın sürecinde maskenin anlamı değişerek hastalığa karşı bir önlem olarak görülmenin yanı sıra toplumsal baskıdan da kaçınma aracı olarak görülmüştür. Bu değişim hastalık karşısında maskenin kullanımından oluşan "damganın", maskenin kullanılmamasından oluşan "damgaya" dönüşümü olarak görülmektedir.

İzmir, İstanbul ve Ankara ilinde 20 katılımcı ile yapılan yarı yapılandırılmış görüşmelerle alınan veriler ile desteklenen çalışmanın verileri ışığında, maskenin bireysel bir korunma mekanizmasından çok toplumsal ve siyasal kararlara karşı çıkmamak amaçlı kullanıldığı tespit edilmiştir. Goffman'ın "damga" (stigma) teorisi etrafında şekillenen çalışmada, maskenin Covid 19 pandemisinin etkili olduğu süreçte "toplumsal bir normal" olarak kabul edildiği ve maske takmayanların bireysel sağlıktan önce normalin dışına çıkmış kişiler olarak görüldüğü tespit edilmiştir. Bu nedenle ki çalışma kapsamında "damga" teorisinin merkezi olan "toplumsal kabuller" noktasının doğrulandığı ve pandemi boyunca gündelik hayatı etkileyen türde çıktılar ortaya koyduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Maske, Damga, Korku, Güven, Sağlık

Confidence or Fear? From A Social Stigma to A Confidence Tool: The Use Of: Masks

Abstract

The COVID-19 virus, which has become a global pandemic, has led to many new changes in individuals' daily lives. The most notable change among these is the use of masks. Prior to the pandemic, individuals wearing masks were assumed to have a disease and posed a risk of transmission, but during the pandemic, the meaning of masks changed to being seen as a precaution against the disease, as well as a means of avoiding social pressure. This change is seen as a transformation of the "stigma" created by the use of masks in the face of illness into a "stigma" created by not using masks.

Based on data gathered from semi-structured interviews with 20 participants in the cities of Izmir, Istanbul, and Ankara, the study found that masks were used not as an individual protective mechanism but rather to avoid going against social and political decisions. The study, which was shaped around Goffman's "stigma" theory, found that masks were considered a "social norm" during the effective period of the Covid-19 pandemic, and those not wearing masks were seen as individuals who had stepped outside of the norm before their individual health. Therefore, the study confirmed the centrality of "social norms" in the stigma theory and revealed outcomes that influenced daily life during the pandemic.

Keywords: Mask, Stigma, Fear, Trust, Health

1. Giriş

¹ İzmir Bakırçay Üniversitesi Sosyoloji Doktora Öğrencisi, 0000-0003-3885-3490

*Bu çalışma 2022 yılı İzmir Bakırçay Üniversitesi Sosyoloji Bölümü Doktora dersi olan "Postmodernizm, Toplum ve Sağlık" dersinde şekillendirilmiş ve daha sonrasında genişletilmiştir.

Çin'in Wuhan şehrinde başlayan ve tüm dünyayı etkisi altına alan Covid-19 hastalığı, 2020 Mart ayından itibaren Dünya Sağlık Örgütü (WHO) tarafından pandemi olarak ilan edilmiştir (WHO, 2020). Tarih boyunca tüm pandemilerde olduğu gibi bu pandemi sürecine de hazır olmayan toplumlar, bireysel korunmalar ve tedbirler ile sürece hâkim olma pratikleri sergilemektedir. Bu anlamda pandemiye karşı alınan tedbirler doğrultusunda en önemli strateji ise "maske" kullanımı olarak görülmektedir (DSÖ, 2020).

Maske sözcüğü, kelime anlamı bakımından incelendiğinde korunma, saklama, örtme ve gizlemek gibi kelimelerle yakından bağlantısı olduğu görülmektedir. TDK sözlüğüne göre maske; *korunmak için özel olarak yapıлып yüze geçirilen şey, Gerçek duyguları veya bir şeyin gerçek görünüşünü gizleyen aldatıcı görünüş, davranış, Kişinin oynadığı rol veya hem kendisine hem de çevresine karşı takındığı davranış*² olarak açıklanmaktadır. Kavram köken bakımından net bir şekilde bilinmemekle beraber Eski Mısır'da kullanılan "msr" yani kendini gizlemek anlamından türediği düşünülmektedir. Fransızca *masqué* kelimesinden birçok farklı dile türeyen maske kavramının Fransızca türemeleri genel olarak sahtelik ve saklamak ile ilişkilendirilmiş kavramlardır (McCarty, 1999:15).

Maske kavramı araç olarak bakıldığında basit gibi görünse de anlamsal olarak hiçte basit olmayan bir kavramdır. İlk insanların dini törenlerde ve avcılıkta yüzlerini saklamak, soyutlamak için kullandığı bir metafor olarak ortaya çıktığı iddia edilmektedir (Güner,2006: 3). Yüzü gizlemek ve yüz ile yapılacak işlerde korunmak maskenin bilinen en eski kullanım amacıdır. Canetti'ye göre maskenin arkasında kalan birey (yüzünü saklayan birey), karşısında ki için korkutucu ve gizlilik taşıyan anlamına gelmektedir (Canetti, 2012: 377-378). Pandemi döneminde maske takan birey ise karşısında ki için güven veren konumda olmaktadır. Bu yönden maskenin tarihsel süreç içerisinde bir korku aracı olmaktan güven aracı olmaya doğru evirilen sürecinden bahsetmek mümkündür. En nihayetinde maskeyi kullanma amacı birey ile doğrudan bağlantılı olan ve doğru maskeyi doğru yerde takmakla ilgili bir durum konumundadır (Göktürk ve Günalan, 2006: 133). Goffman'a göre birey bir maske kuşanmışken, toplumsal hayat içerisinde ki pratiklerinden uzaklaşmaya daha meyillidir. Temel sebebi ise maskenin onu kendi kişilik özelliklerinden sakladığı ve bu özellikler ile ilişkilendirilmeyecek olması umududur (Goffman,2014: 106).

Erving Goffman'a göre Yunanlar bir kişinin ahlaki statüsüne bağlı olarak toplumda olağan dışı görülen kötü ne varsa ortaya çıkarmak/ifşa etmek amaçlı "bedensel işaretleri" damga olarak belirtmektedir (Goffman,2014: 30). Bireylerin toplumsal hayat içerisinde kendine has gibi görünen normalleri aslında mensubu olduğu toplumun normalleridir. Bu sebeple bireysel ön yargılar aslında toplumsal ön yargılar olarak görülebilecek tutumlardır. En nihayetinde bu ön yargılar bireysel beklentilere ve tabi ki toplumsal beklentilere dayanır. Doğal olan, normal olan gibi beklentiler ise bu noktada ön yargıları açığa vuran temel tutumdur. Bireylerin ön yargıları ve toplumsal normalleri ise bir koruma mekanizmasına dayanır.

Toplum, kişileri tek tek değil bütün olarak kategorilere ayırmaya ve bu kategoriler içerisindeki bireyler için doğal ve gündelik olduğu düşünülen niteliklerin tamamını temsil eder (Goffman,2014: 30). Bu noktada bireyler kendilerini korumak ve toplumsal temsillerini kaybetmemek için damgalanmadan kaçınma girişiminde bulunur ve sosyal normları kabul etmek mecburiyetinde kalır (Topateş,2009: 120).

² Detaylı kullanım ve kavramın cümle içinde değişen farklı anlamları için ayrıca bkz. <https://sozluk.gov.tr/maske>

Salgın süresince maske kullanımı bireylerin hem kendilerini çevredeki insanlardan korumaları hem de çevrelerinde ki insanları kendilerinden korumaları için önem arz eden bir durum olmaktadır (Çallı ve Çallı, 2021). Özellikle alanlarında uzman olarak görülen (sağlık çalışanları ve kamusal güce hâkim otoriteler) kişiler tarafından maske kullanımı ve maskenin önemi birçok kez- aksi düşünüldüğünde damgalamaya tekabül edecek biçimde- vurgulanmıştır. 20 Mayıs 2020 tarihinde Türkiye’de 25 ilde “maske kullanım zorunluluğu” kararının alınması ile hükümetler bireysel korunmaların yanı sıra özellikle kamusal alanlarda maske kullanımını zorunlu tutarak bireylerin maske kullanımını zorunlu hale getirmiş ve bireysel korunmayı toplumsal bir korunmaya çevirmiştir. Bireysel kimlik oluşturma ve özgürlük alanı bu yönden hükümet gibi büyük ve bireysel olmayan bir organizasyon dâhilinde olduğunda işler hale gelebilmekte ve dahası kurumsal bir pratik tarz kazanabilmektedir (Goffman,2014: 97).

Maske kullanımının zorunluluğu bir başka tartışma konusu olan kişisel özgürlük konusunu da beraberinde getirmiştir. Bireysel olarak maske kullanımına karşı duran kişiler, toplumsal alanlarda “damgalanan bireyler” olarak görülmekte ve toplumsal bir dışlanmaya maruz kalmaktadır. Devlet otoritesi ise bu noktada maske kullanımını göz ardı eden bireyler için yaptırım kararları alarak bu ayrımı minimuma indirme çabası içinde bulunmaktadır (Güngör, 2020). Devlet yöneticilerinin yanı sıra toplumsal olarak bir korunma aracı olarak görülen maske bireylerin kişisel tercihleri olarak maske kullanmama noktasında toplumsal bir baskıyı beraberinde getirmiştir.

Maskenin pandemi sürecinde kullanımı ve gündelik yaşam akışı içinde merkezi bir alan olarak konumlandırılması, bireylerin yaşam pratiklerini de etkileyen bir durum haline gelmiştir. Bir korunma alanı olarak evin dışına (kamusal) çıkma isteğinde olan birey için maske bir korunma aracı olarak görülmektedir. Bu korunma stratejisine uymayanlar ise bu süreçte tepkilere maruz kalmaktadır. Bireylerin hem kişisel hem de toplumsal bir korunma aracı olarak gördüğü maskenin kullanımına karşı oluşan tepkiler de yine toplumsal bir tepkiyle karşılık bulmaktadır (Sofuoğlu Kılıç, 2021).

2. Toplumsal Damgalanma Korkusu

Goffman’a göre damga bir sıfat değil ilişkisel bir kavramdır. Damgalanmış olan bireyin toplumsal yönden doğrudan fark edilen ve hali hazırda insanlar tarafından bilinen bir damgayı taşıması onun bir itibarsızlaştırmaya maruz kaldığına örnektir. Diğer yönden *farkındalığı* doğrudan göstermeyen fakat bu damganın fark edileceğini düşünen birey ise itibarsızlaştırılması ihtimal dahilinde olan konumundadır. Özellikle damgayı (1) beden korkunç gözükmesi, (2) toplumsal baskıya müstahak görünen bireyler (hapse girmiş olanlar, alkol veya uyuşturucu tedavisi alanlar, bulaşıcı hastalıklara sahip olanlar (3) katı dini görüş ve siyasi görüşü olanlar vb.) ve etnolojik bakımdan damgalanan bireyler olarak ayırır. Goffman bu çerçevede dışında olan bireylere *normal olanlar* ismini vermektedir (Goffman,2014: 33).

Maske ve maske kullanmamanın toplumsal anlamı Goffman’ın damga tiplerinden ikincisi olan toplumsal baskıya müstahak olan ayrımında görülebilir. Fakat maske toplumsal anlamda sadece tarihin ilk aşamalarında korkunçluk ve tedirginlik ile temsil edilmiştir. İnsanlık tarihi boyunca pandemi ile karşı karşıya gelen bireyler maskeyi bir korkutma değil güven aracı olarak kullanmaktadır (Goffman,2014: 33). Bu noktada Goffman’ın bu 3 ayrımına bir dördüncüyü ekleyerek bütüncül bir bakış açısında *toplumsal kabullere karşı gelenler* ayrımını kullanmak doğru olacaktır. Çünkü damga bireyin yaşantısında büyük yer tutan ve kimlik ile ilişkilendirilen bir tutumdur. Toplumsal kabullere karşı olarak maskenin

kullanılmaması ise anlık tepkiler doğurabilecek bir sonuçtur ve normallik dışında kalan bir sürecin ürünüdür. Bu noktada Goffman damgalı bireylerin *kategorize* edilebilir ve kendi aralarında ilişkisel olarak *grup* şeklinde görülebileceğinden bahsetmektedir. Damgalanma için öteki ve normallere ihtiyaç olmaktadır. Maskeye karşı olan bakış açısı ise toplumsal korkulardan doğan damgalanma olduğu varsayılırsa *marjinallik* olarak görülebilir ve maskeye sembol denilebilmektedir (Goffman,2014: 80).

Aksi yönden bakıldığında maske takmayan bireyin damgalanma korkusundan dolayı toplumsal normalleri kabul etmesi sürecin başında görülmeyen bir durum olabilir. Sürecin başlangıcında maske takmayı normallik olarak gören birey sürecin devamında maskeyi normallik dışında atabilir. Dolayısıyla birey toplumsallık içerisinde damgalanacağını bilerek bir seçim yapabilir. Ancak her ne olursa olsun birey ister grubun içerisinde olsun ister olmasın kabullerini yine toplumsal normlar ile şekillendirmektedir (Yarrow,1960: 468). Böylesi bir durumda özellikle bireyler, anlık olarak veya tesadüfi olarak istenmeden de olsa bu durumda damgalanmaya veya toplumsal baskıya maruz kalabilir. Maskesi olmadan kamusal alan içerisinde dolaşmakta olan bir bireyin tam olarak yaşayacağı damgalama da budur. Özellikle pandemi dönemi içerisinde kamusal alana çok sık çıkmayan fakat sonrasında kamusal çıkma anında maske takmayı unutan bireylerin toplumsal olarak baskı ile karşılaşmaları ve istenmeden de olsa damgalanmaya maruz kalmaları karşılaşacakları olağan bir durumdur. Kendi dâhil olduğu grubun normallikleri bu yönden birey için de normallik olarak görülebilir. (Goffman,2014: 112).

Bireylerin toplumsal kabullerinin onların ön yargılarını doğurduğu noktasının yanı sıra toplumsal kabullerin de değişebileceği olası bir durumdur. Aynı doğrultuda ön yargıları başka bir birey üzerinden oluşturan birey daha sonrasında yargıda bulunduğu veya damgaladığı birey ile aynı duruma da düşebilmektedir (Goffman,2014: 80). Bu noktada maske karşıtlığı veya maske takmamak *kimlik karıştırıcı*³ bir göstergedir. Toplumsal olan kabuller içerisinde marjinallik taşıyan bir göstergedir. Damganın görünürlüğü bu noktada en önem arz eden ayrımdır. Goffman çirkinliğin sadece sosyal ortamlar içerisinde bir damga olduğundan bahsetmektedir. Aynı doğrultuda maskede sosyal ortamlarda odaklanılan bir damgadır. Tam aksine maskenin normallik kazandığı süreçlerde ve mekânlarda maske takmamak da bir damga olarak görülebilir. Bu noktada kavranması en güç olan durum ise bireysel olan kimliğin toplumsal yapılar içerisinde; basit, sade ve standartlaşmış rutin bir rol oynadığı gerçekliğidir (Goffman,2014: 89).

Goffman'a göre eğer kişinin sahip olduğu damgalayıcı durum henüz teşhis edilmemişse ya da farkına varılmamışsa bir sosyolog için bununla ilgilenmesi için herhangi bir sebep yoktur. Damga kişinin temas kurduğu kimselerce doğrudan fark edilemeyebilir. Damga kamusal alan içerisinde doğrudan gizlenmesi mümkün olmayan bir durum olarak görülebilmektedir. Bu noktada pandemi sürecinde maske takmamak veya maske takmayı unutma gibi olaylar kamusal alan içerisinde doğrudan gizlenemeyen bir durumdur. Toplumsal bir norm olarak kabul edilen maske takmak, maske takmayan bireyleri normalin dışına itmekte ve doğrudan

³Goffman göstergeleri itibar göstergeleri ve damga göstergeleri bakımından 2 farklı doğrultuda incelemiştir. İtibar göstergeleri toplumsal kabullerin içinde kalırken damga sembolleri toplumsal kabullere karşı olan ve dikkat çekendir. İki göstergeyi birbirinden ayıran en önemli husus ise itibar göstergeleri pozitif anlam taşıırken damga sembolleri negatif anlam taşımaktadır. İki göstergeden ayrı olarak alınan bir durum daha vardır ki o da kimlik karıştırıcılar olarak biçimlenen toplumsal normların veya normlaşma aşamasında ki durumların dışında kalan bireyleri temsil eder.

farkına varılan bir damga olarak görmektedir. (Goffman,2014: 123). Kontrole tabi olunan kamusal mekanlar bu anlamda maske takmayan veya maske takmayı unutmuş bireyler için toplumsal baskıların başladığı mekanlardır. Maske takma *normuna* isteyerek veya istemeden uymayan bireyler bu mekânlar içerisinde rahatsızlık verecek derecede özenle tavırlara maruz kalabilmektedir (Goffman,2014: 24). Bilindiği üzere göze batmak, her zaman damgayı daha artırır (Goffman,2014: 149). Baskıyı oluşturan ve damgalamayı yapanlar ise, kendilerini; tamamen sağlıklı, tamamen sıradan ve tamamen olağan olarak gösterenlerdir (Goffman,2014: 159).

3. Araştırmanın Yöntemi

Maske kullanımını COVID-19 öncesi ve sonrası olarak iki farklı sürece bölündüğünde, maskenin pandemi süreci öncesinde bir damga olarak görüldüğü barizdir. Ancak pandemi sürecinin başlangıcından itibaren bir korunma “aracı” olarak görülen maske artık içinde kimliksel bir damga olmaktan çıkmıştır. Bu bağlamda bireylerin maskeyi bireysel korunmaları için mi yoksa toplumsal bir damgalanmadan kaçınmak için mi kullandıklarının tespiti oldukça önemlidir.

Çalışma İzmir, İstanbul ve Ankara illerinde yaşamakta olan, günlük 6 saatten fazla ev dışında (kamusal alanda) vakit geçiren ve 18 yaşının üzerinde bireyler olan erkek ve kadın katılımcılar ile gerçekleştirilmiştir. Çalışmada 3 ilin örneklem olarak seçilme sebebi çalışmanın yürütüleceği ülke olan Türkiye'nin evren olarak seçilmesi ve bu 3 şehrin nüfus bakımından en yoğun kentler olmasının yanı sıra en yüksek vaka sayısına sahip iller olmasıdır. Araştırma nitel araştırma tekniklerine uygun olarak tasarlanmıştır. Nitel araştırmayı, gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi veri toplama tekniklerinin kullanıldığı, düşüncelerin ve olayların doğal ortamda rasyonel ve bütüncül bir biçimde sunulmasına yönelik sürecin izlendiği araştırma olarak tanımlamak mümkündür (Yıldırım ve Şimşek, 1999). Araştırma bu noktada yarı yapılandırılmış mülakat tekniği kullanılarak şekillendirilmiştir. Nitel araştırmalar bir konuyu ya da bir olguyu anlamak veya anlamlandırmak için yapılan çalışmalardır (Seidman, 2013).

Araştırmada örnekleme erişim için kartopu örneklem tekniği tercih edilmiştir (Neuman,2014). Kartopu örneklem ile özellikle kamusal alanda günün dörtte birini geçiren bireylere ulaşmak hedeflenmektedir. Çalışma COVID-19 pandemisi nedeniyle Zoom, Skype vb. programlar vasıtasıyla çevrimiçi platformlarda gerçekleştirilmiştir. Katılımcılar ile süresi 47 ile 1 saat 29 dakika arasında olan ve yarı yapılandırılmış sorularla ilerleyen mülakatlar ile gerçekleştirilmiştir. Araştırmada örneklem olarak 20 katılımcı tercih edilmiş ve araştırmanın sahası İstanbul, Ankara ve İzmir'de yaşamakta olan yaşları 18 ile 36 arasında değişen bireylerdir. Araştırmaya katılan katılımcı sayısı araştırma sorularına verilen cevapların tekrar etmesi sebebiyle doyum noktasına ulaşmıştır.

Araştırmanın ilk aşamasında soruların katılımcılar tarafından anlaşılıp anlaşılmadığı, araştırmanın sorularının tespitinde ne derece tatmin edici olduğu ve soruların düzenlenme gerekliliğinin tespiti gibi durumları teşhis etmek amaçlı pilot çalışmalar yapılmış ve bu çalışmalar doğrultusunda mülakat soruları revize edilmiştir. Yapılan pilot çalışmanın hiçbir verisi çalışmada kullanılmamıştır ve katılımcılar araştırmaya dahil edilmemiştir.

Görüşmelerin tamamı gönüllülük esasına dayanmakta olup ilk katılımcı her şehir için araştırmacının inisiyatifine bağlı olarak seçilmiş sonrasında kartopu örnekleme tekniği uygulanmıştır. Yapılan tüm görüşmeler katılımcıların izinleri doğrultusunda kayıt altına alınıp, isimlerinin açık şekilde teşhir edilmeyeceği görüşmenin başlangıcında katılımcılara

sözlü şekilde beyan edilmiştir. Araştırmadan elde edilen kayıtlar yazıya dökülerek veri analizine tabi tutulmuştur. Araştırma boyunca katılımcıların görüşleri “K1” veya “Katılımcı 1” gibi ifadeler ile belirtilmiştir.

4. Araştırma Verileri ve Tartışma

Araştırmanın bu bölümünde sahada elde edilen verilerin çözümlemesi yapılmıştır. Elde edilen mülakat verileri çözümlenmiş ve araştırmanın veri ve tartışmaları kısmında kullanılmak üzere kategorileştirilmiştir. İlk kısımda katılımcıların demografik verileri ortaya konurken ikinci kısımda maskeye yükledikleri anlamlar betimlenmiştir. Özellikle toplumsal damgalama ve maskeye atfettikleri anlamlar analize tabi tutularak yorumlanmıştır. Bu analiz ile özellikle pandemi döneminde bireylerin maskeye yükledikleri toplumsal ve bireysel bakış açıları “stigma” teorisi etrafında analiz edilmektedir.

4.1. Katılımcıların Demografik Verileri

Katılımcı	Cinsiyet	Yaş	Yaşadığı İl
Katılımcı 1	Erkek	18	İstanbul
Katılımcı 2	Kadın	21	Ankara
Katılımcı 3	Erkek	25	Ankara
Katılımcı 4	Kadın	23	İzmir
Katılımcı 5	Kadın	25	İzmir
Katılımcı 6	Kadın	25	Ankara
Katılımcı 7	Erkek	29	İzmir
Katılımcı 8	Erkek	32	İzmir
Katılımcı 9	Erkek	28	İzmir
Katılımcı 10	Erkek	26	Ankara
Katılımcı 11	Kadın	30	Ankara
Katılımcı 12	Erkek	35	İstanbul
Katılımcı 13	Erkek	28	İstanbul
Katılımcı 14	Kadın	29	Ankara
Katılımcı 15	Kadın	25	İzmir
Katılımcı 16	Erkek	22	İzmir
Katılımcı 17	Kadın	32	İstanbul
Katılımcı 18	Erkek	22	İzmir
Katılımcı 19	Kadın	36	İstanbul
Katılımcı 20	Kadın	26	İstanbul

Şekil 1. Demografik Veriler

Araştırmanın veri toplama esnasında toplamda 20 katılımcı ile çalışılmaktadır. Araştırmaya dâhil edilen katılımcıların tamamı gönüllülük esasına dayalı olurken toplam 10 erkek ve 10 kadın katılımcı ile mülakatlar gerçekleştirilmiştir. Katılımcıların yaş aralıkları 18 ile 36 yaşları arasında değişkenlik göstermektedir. Araştırmaya katılan katılımcıların 6'sı İstanbul ilinde ikamet ederken 7'si İzmir ve 7'si Ankara'da ikamet etmektedir. Araştırmada bu üç şehrin seçilmesinde ki temel sebep Türkiye'nin en fazla nüfusa sahip ilk üç şehri olması, pandemi döneminde en fazla vakanın bulunduğu ve "kalabalık" olarak değerlendirilen iller olmasıdır.⁴

Araştırmaya katılan katılımcıların meslekleri ile ev dışında geçirdikleri süreler arasında doğrudan bağlantı tespit edilmiştir. Meslek grupları içerisinde kendisini "öğrencilik" ile tanımlayan katılımcıların 4 ile 6 saat arasında dışarıda zaman geçirdikleri tespit edilmiştir. Diğer yandan özel sektör çalışanları ise dışarıda 8 ile 12 saat aralığında zaman geçirdiklerini belirtmektedirler.

"Öğrenci olduğum için derslere gidip gelirken dışarıda çok zaman geçiriyorum. Tabi arkadaşlarla falan da zaman geçiriyoruz. 5-6 saati çok rahat ev dışında geçiriyordum. Belki bazen daha fazla olur ama aşağısı hiç olmaz. Hasta değilsem veya işim yoksa" (K2)

Özel sektör çalışanları ve yöneticileri ise iş amaçlı ev dışına çıktıklarını belirtmektedir. Dışarıda geçirdikleri serbest zamanın yanında dışarıda vakit geçirmek için çok az zaman harcadıkları ve genellikle evlerine dönmenin daha çekici olduğunu aktaran K7'ye göre *"iş dışında dışarıda zaman geçirmekten kaçınıyorum. Zaten saatlerce çalışıyorum. Eve gidip dinlenmek için saat sayıyorum."* Cevabı vermektedir.

Sağlık çalışanı olan K20 ise çalıştığı alanın da evden farksız olduğunu ve 24 saat çalışabileceğini belirtmiştir.

"Çalıştığım yer benim için ev gibi. Mutfağımız var. Dinleneceğimiz yer var. Arkadaşlarım orada. Evim de uzak olduğu için bazen eve gitmek istemiyorum"

Turizm Rehberi olan ve dışarıda en fazla zaman geçiren katılımcı olan K11 işi gereği neredeyse 24 saat dışarıda kaldığı zamanların olduğunu belirtmektedir.

"İşim gereği bazen dışarıda bile çadır kuruyoruz. Başka şehirlere gidiyorum. Öyle her yerde kalacak yer bulmak mümkün değil. Artık otobüs falan ne bulursak sığıyoruz. Evime günlerce gelmediğim dışarıda insanlarla olduğum zamanlar bile oldu."

Katılımcı	Meslek	Ev dışı geçirilen Süre
Katılımcı 1	Öğrenci	5-6 saat
Katılımcı 2	Öğrenci	5-6 saat

⁴İstanbul, İzmir ve Ankara hem Türkiye'nin en yüksek nüfusa sahip illeri olurken hem de en fazla genç nüfusa sahip illeri konumundadır. "<https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Genclik-2021-45634>"

Katılımcı 3	Öğrenci	4-5 saat
Katılımcı 4	Öğrenci	5-6 saat
Katılımcı 5	Girişimci	10 saatten fazla
Katılımcı 6	Çiftçi	7-8 saat
Katılımcı 7	İşletme Müdürü	10 saatten fazla
Katılımcı 8	İşletme Müdürü	10 saatten fazla
Katılımcı 9	İşletme Çalışanı	10 saatten fazla
Katılımcı 10	Öğrenci	5-6 saat
Katılımcı 11	Turizm Çalışanı	8-9 saat
Katılımcı 12	Rehber	12 saatten fazla
Katılımcı 13	Mühendis	8-9 saat
Katılımcı 14	İşletme Çalışanı	10 saatten fazla
Katılımcı 15	Sosyolog	5-6 saat
Katılımcı 16	Öğrenci	5-6 saat
Katılımcı 17	Avm Müdürü	8-9 saat
Katılımcı 18	Öğrenci	5-6 saat
Katılımcı 19	Avm Çalışanı	10 saatten fazla
Katılımcı 20	Fizyoterapist	5-7 Saat

Şekil 2. Katılımcıların Meslekleri ve Kamusalda Geçirdikleri Vakitler

4.2. “Maskesizlik” Damgası

Araştırmanın bu kısmında katılımcıların toplumsal olarak maskeye verdikleri anlam ve bu anlamların COVID-19 dönemi öncesi ve sonrasında ki değişimleri tespit edilmiştir. Özellikle COVID-19 pandemisi süreci maske kullanımını olmazsa olmaz bir konuma getirdiği için bireylerin maske ile olan ilişkileri de farklı bağlamlarda tartışılmaya müsait konumdadır. Bireylerin pandemi öncesinde bir “damga” olarak görebileceği maske, pandemi ile birlikte kullanılmamasının damgalanması ile sonuçlanabilmektedir.

Katılımcılara “Evden dışarıya çıkarken yanınıza maske almayı unuttuğunuz anlar oldu mu? Bu zamanlarda nasıl hissettiniz?” sorusu sorulmuş ve alınan cevaplar 2 kategori halinde toplanıp kodlanmıştır. İlki maskeyi tamamen içselleştiren durumlardır. Pandemi döneminde maskenin kullanım zorunluluğu ve toplumsal olarak baskılardan dolayı maske gündelik hayatta vazgeçilmez bir konuma sahip olmaktadır. Bireylerin toplumsalda geçirdikleri vakitlerde maskesiz dolaşmaları da hem başkalarına hem de kendilerine zarar vereceklerini düşünmek ve bir uyarı ile karşılaşmaktan korktukları için bir güven metası anlamı taşımaktadır.

“Dışarı çıkarken maske almayı unuttuğum zamanlar oldu. Bu zamanlarda başkasına hastalığı geçirme endişesinin de huzursuz hissettim. Zaten çok geçmeden uyarıldığım zamanlar da oldu. Bazen markette bazen otobüste fark ettim.” (K11)

Diğer yönden K11'e göre ise *“(…) maskesiz dışarı çıkınca kesinlikle biri ile kavga ediyorsunuz. Ben maske takmayınca hastalıktan çok insanların bakışlarından kaçıyorum”* diyerek kendisinin toplum baskısına karşı bir güven aracı olarak maskeyi kullandığını belirtmiştir. Aynı doğrultuda K8'e göre *“maskem takılı değilken kendimi korunmasız hissediyorum. Maskesizken çevremdeki insanların benden rahatsız olacaklarını düşünüyorum.”*

Katılımcı 13 ise maskenin onun için hem onu koruyan bir güven aracı olarak hem de baskılar sebebiyle kullanmadığında korku mekanizması yaratan bir toplumsalın içinde yaşadığını belirtmektedir.

“Evet oldu (...) Bu zamanlarda bir şey almayı unutmuşum veya üzerimde eksik bir eşya varmış gibi hissettim. Maske takmadan önceki hayatım ile şu an ki durum tamamıyla farklı durumda, önceden maske gibi her an yanımda taşıyabileceğim bir eşyayı kullanmayı düşünmezken şu an maskem olmadan dışarıya çıkmak güven vermemekle beraber beni tehlikede hissettiriyor.” (K13)

Maskenin hem güven hem de bir otoriter korku aracı olarak görünmesinin yanı sıra duygusal olarak da bu süreçte yanında bulunmama anlarında korku ve mutsuzluk ile de sonuçlandırılmış görülmektedir. K3 *“(…) maskesiz dolaşırken tedirginlik başlıyor. Bu yüzden korku da mutsuzlukta kaçınılmaz.”* K5 *(…) bende yaptım. Maskesiz olunca zaten etrafa bakmaktan işimizi yapamıyoruz. Biri bir şey der mi? Biri laf eder mi? Sürekli kafamda soru oluyordu. Bu noktaya örnek olarak”* K20'ye göre:

“(…) Pandemi döneminde maskeye o kadar alışmak durumunda kaldık ki unuttuğum zamanlarda gergin dışarıdan olumsuz bir insan profili gibi görünmek istememe gibi duygulara çok kapıldığım oldu.”

K6 ise aynı doğrultuda hisleri yaşadığını ve açıkça kendisini suçlu olarak gördüğünü belirtmektedir.

“Pandemiyle birlikte maske artık vücudumuzun bir organı gibi oldu. Her dışarı çıktığımda mutlaka yanımda iki maske buldurmaya özen gösteririm. Maskesiz dışarı çıktığımda ise kendimi suçlu gibi hissediyorum ve hemen maskeye ulaşmanın yollarını arıyorum. Maskeye ulaşamadığım zaman ise kendimi huzursuz ve suçlu hissediyorum.”

4.3. Maske: Güven mi Yoksa Korku Aracı Mı?

Çalışmanın oluşmasında asıl sebep olan ve çalışmayı şekillendiren mülakat sorusu olan *“maske sizin için ne anlam ifade ediyor? Bize biraz açıklar mısınız?”* sorusuna alınan cevaplar doğrultusunda maskenin hem bir hastalıktan koruyan bir araç hem de pandemi döneminde toplumsal bir korku aracına da dönüştüğü tespit edilmektedir.

Özellikle COVID-19 pandemi dönemi kalabalık ortamları tehlikeli bir konuma sokarken maske zorunlu bir ihtiyaç haline gelmiştir. Katılımcı 2'ye göre;

“Maske benim için bir güven sembolü olmasının yanı sıra takmadığım zamanlarda rahat hissedemediğim bir araç olarak benim için anlam kazandı. Bu yüzden hiçbir etkisi olmasa

dahi maske kullanmak sembolik olarak anlam kazandı. Özellikle Koronanın başlarında maske takmadan kapının önünde bile oturmak beni tehlikede hissettiriyordu. Zamanla sadece yalnızken maske kullanmama davranışı sergilemeye başlasam da kalabalık ortamlarda maske olmazsa olmaz eşyalardan birisi haline geldi.”

Maskeye yüklenen anlam bakımından zorunluluk, güven ve korku vurguları katılımcılar tarafından sıkça tekrar edilen kodlar olmaktadır. K4 “(...) maske zorunlu hale gelen bir şey oldu.” K7 (...) maske bence güvende tutan bir şey.” K20 (...) hastalıklardan korunmak ve kontaminasyonu engellemek için alınmış bir önlem aracı. Özellikle korona döneminde beni dışarıda koruyan bir şey diyebilirim.” K19 ise maskenin çok yönlülüğünden bahseden bir görüş sergilemiş ve maskenin hem güven hem korku hem de zorunlu bir ihtiyaç olduğunu belirtmektedir.

“Pandemiyle birlikte maske artık vücudumuzun bir organı gibi oldu. Her dışarı çıktığımda mutlaka yanımda iki maske bulundurmaya özen gösteririm. Maskesiz dışarı çıktığımda ise kendimi suçlu gibi hissediyorum ve hemen maskeye ulaşmanın yollarını arıyorum. Maskeye ulaşamadığım zaman ise kendimi huzursuz ve suçlu hissediyorum.” (K19)

Maskenin güven aracı olarak görülmesi hastalığa karşı alınan bir önlemken korku aracı olarak görülmesi toplumsal nedenlere bağlanmaktadır. Bireylerin toplum karşısında maskesiz damgası vermemesi ve toplumsal baskılar ile karşılaşmamak için de maskenin zorunluluğuna anlam yükledikleri görülmektedir. Maskenin toplumsal bir normal olarak kabul edildiği zamanlarda birey maskesiz olduğunda kendini sadece hastalığa değil topluma da savunmasız hissetmektedir.

Maske aynı zamanda toplumsal bir sorumluluk olarak görülen bir durum haline gelmektedir. Toplum için de hem kendisinin hem de toplumun bireye karşı olan bir sorumluluğu olarak tanımlanan maske, pandemi döneminde bireylerin güvenliği ile doğrudan ilişkilendirilmiştir. K14’e göre “maske takmak benim için pandemi sürecinde diğer insanlara karşı yerine getirmem gereken yükümlülük anlamına geliyor.” K18’ göre ise “maskenin kullanımı konusunda insanların topluma karşı ne kadar duyarlı ya da duymaz olduklarını daha net anladık.”

Maskenin özellikle pandemi döneminde kazandığı anlam ile pandemi dönemi öncesinde ki anlamı farklılaşmış ve bireyler için toplumsal bir zorunluluk haline gelmiştir. Aynı zamanda onları hastalıklardan koruyan bir meta haline gelirken diğer yönden kullanımına bağlı olarak toplumsal baskılardan ve damgalanmadan kaçınması gereken bir korku olarak anlam kazanmıştır.

4.4. Toplumsalda “Maskesiz” Damgası

Katılımcılara sorulan “Maske takmayan kişiler ile karşılaştığımızda tutumunuz nasıl şekilleniyor? Bize biraz bahseder misiniz?” sorusuna alınan cevaplar incelendiğinde bireylerin kişisel olarak kendilerini korumak için maskesiz kişileri uyarma arzusunda olduğu görülmektedir. Bu noktada dikkat çekici olan ise bu davranışı sergilerken de aşırı koruyucu ve ilgili damgası ile karşılaşmaktan kaçınmalarıdır. Bireyler bir başka bireyi maskesiz olarak görüp uyararak istediğinde arka planda o kişinin vereceği tepkiyi de düşündüklerini belirtmektedirler. Katılımcıların görüşleri esas alınarak görülüyor ki bireyler bu noktada uyarı yerine kaçınma stratejisine başvurmaktadır. Bu noktada önemli bir örnek olarak K4’e göre;

“Hem kendi hem de karşımdaki kişinin sağlığı için olumsuz bir tutum sergilemekteyim. Fakat uyarma eylemini gerçekleştiriyorum. Eğer kişi yakın arkadaşım ise ona durumu ikaz ederek uyarıyorum. Koronanın başlarında daha sert bir tutum sergilediğimi söyleyebilirim. Fakat yasakların kalkmasıyla bu durumu daha aza indirdim. Maske takmayan kişilere fazla yaklaşmak bu durum için bir çözüm yolu oldu.”

Benzer doğrultuda bireylerin kaçınma davranışı uyarma davranışı yerine kullanılan bir durum haline gelmektedir. K6 (...) *“ilk önce onları maske takmaları konusunda uarmaya özen gösteririm. Eğer uyarılarımı dikkate almıyorlarsa o ortamdan uzaklaşıyorum.”* K16 (...) *maske takmaya insanlar ile karşılaştığımda eğer benim alanıma çok dahil olmuyorsa normal karşılarım. Karışmam. Ama sosyal mesafe kurallarını ihlal ettiği çerçevede uyarırım. O da anlayacak biri gibiyse.”*

4.5. Maske Kullanımı Zorunlu mu Yoksa Kişisel Bir Koruma mı?

Dünya’da yaşanan COVID-19 pandemisi hükümetlerin arka arkaya aldıkları önlemler ile de gündem olmuştur. Bu alınan önlemler arasında en önemlilerinden biri olan maske kullanımı zorunluluğu bireylerin maskeye olan bakışlarını ve yüklenen anlamın farklılaşmasına etkili olmuştur. Araştırmanın bu kısmında katılımcılara “Maske yasaklarının kalkmasından sonra maske kullanım düzeyinizde değişiklik oldu mu?” sorusu yöneltilmiştir. Bu sorunun hazırlanmasının sebebi ise “maskenin sadece devletlerin koyduğu kanunlar sebebiyle mi?” önem kazandığı yoksa “kişisel olarak yasakların olmadığı durumlarda kullanımı devam edilmekte mi?” sorularına cevap üretilecek amacıyla. Bu yolla “maskesizlik damgası” veya “aşırı korumacılık” damgası arasında ki ilişki tespit edilebilir hale gelmektedir.

Maske kullanımının özellikle açık alanda kullanılmasının zorunlu hale gelmesi bireyleri toplumsal hayat içerisinde oldukça zorlayan bir durum olmuştur. Maske yasaklarının kalkmasından sonra bireylerin maske kullanımına devam ettiğini fakat açık alanlarda veya kendilerini güvende hissettikleri yerlerde maske takma davranışından vazgeçtikleri tespit edilmiştir. Katılımcı 7’ye göre *“sadece açık alanlarda sosyal temasımı koruyabildiğim alanlarda maskemi çıkartmaya başladım.”* Katılımcı 9 *“(…) maske yasaklarının kalkmasından sonra maske kullanım düzeyinizde değişiklik oldu mu? Kapalı alanlarda maske takmaya devam ediyorum ama açık alanlarda biraz daha esnek davranıyorum.”* Katılımcı 18 *“(…), açık alanda dahi takmaya devam ediyorum. Hastalıktan korumasının yanı sıra kışın sıcak tuttuğu için bile maskeyi takıyorum. Fakat yazın maske rahatsız edeceğinden takmaktan kaçınabiliyorum.”*

Maske yasağının kalkmasından sonra toplumsal olarak maske kullanımında azalmalar görülmektedir. Katılımcı 5’e göre;

“(…) evet maske konusunda bir gevşeme yaşadık hep birlikte. Ben de çok kalabalık olmayan ortamlarda ve kendimi güvende hissettiğim ortamlarda maske takmayı bıraktım. Ancak kalabalık ve yabancı bir ortama girdiğimde maskemi hemen takıyorum (…).”

Katılımcı 20 ise insanların maskeli olarak geçirdikleri uzun süreye atıf yaparak maske yasaklarının kalkmasının insanlara bir güven ve rahatlık verdiğini belirtmiştir. Aynı zamanda maskesiz dolaşmanın hala kendisinde tedirgin oluşturduğunu belirtmektedir.

“Evet maske kullanımında değişiklik olduğunu düşünüyorum. Çünkü insanların çoğu her ne kadar bu duruma alışmış gibi görünse de iki yıldır kısıtlanmış bir şekilde yaşad ve bunaldı. Bir an önce maskelerden kurtulmak istiyorlar haliyle. Ama yine de maskesi dolaşmak bana hala tuhaf geliyor. Sanki bir şeyler eksik gibi hissediyorum.”

4.6. Maske Damgasına Karşı Estetik Duruş

Araştırmayı bu bölümünde katılımcılara *“Maskelerin şekli ve rengi sizin için bir önem ifade ediyor mu?”* sorusu yöneltilmiş ve katılımcıların bir korku veya güven aracı olarak gördükleri maskeye karşı estetik tutumları tespit edilmiştir.

Katılımcılardan alınan veriler ışığında maskenin toplumsal hayat içinde sürekli kullanımı ile birlikte günlük kıyafetlerinin bir parçası olduğu görülmektedir.

“Maske yaşamımın bir parçası haline geldi. Maske takmak artık benim için neredeyse saat takmakla aynı şey diyebilirim.” (K16)

Maskenin gündelik yaşamda zorunluluğu bireyler tarafından ya gündelik yaşamlarında kullandıkları kıyafetleri maskeye ya da maskeleri kıyafetlere göre düzenleme stratejisi ile karşılaştırmaktadır.

“Giydiğim kıyafete göre maske rengi benim için önem arz ediyor. Genellikle kıyafetime göre maske rengi seçimi yapıyorum. Örneğin siyah bir kombin yapmışsam üzerinde beyaz maskenin güzel durmayacağını varsayıyorum. Maske bir koruma aracından çok benim için bir aksesuara dönüştü. Durum çok acil değilse aldığım maskelerin renklerine dikkat ederim.” (K11)

Gündelik yaşam içerisinde maskenin kullanımının yanı sıra rengi ve şekli de katılımcıların büyük bir çoğunluğu için önem arz eden bir durum haline gelmiştir. Aynı zamanda maskenin toplumsal olarak pandemi ile birlikte bir anda önem kazanması ile kabullenilmesi için estetik gözükmesi ile desteklendiği görülmektedir.

“Maskeyi kabullenebilmek için maskenin bir aksesuar olarak düşünülmesi taraftarıyım. İnsanların kendilerini güzel veya yakışıklı hissettiği aksesuarlar takarlar bu nedenle şekil ve rengi önemli. Benim tercihim düz siyah maske.” (K2)

“Benim için bir önemi yok ama bazı insanlar için -mesela çocuklar için- önemli olduğunu görüyorum. Çünkü maskelerden tam olarak ne zaman kurtulacağımızı bilmiyoruz. En azından maskelerin renkleriyle görsel açıdan daha katlanılabilir bir hale getirmenin de kimseye zararı yok diye düşünüyorum.” (K20)

Maskenin bir güven aracı veya korku aracı olmasının yanında estetik olarak da renk ve şekil bakımından değişiklikler göstermesinin insanların gündelik hayatlarında kullanılmaya mecbur bir konumda olması ile doğrudan ilişkisi gözlemlenmektedir. Bireyler gündelik yaşamlarına maskeyi adapte ederken renk ve şekil bakımından maskeleri de düzenlemektedirler. Bu strateji ile gündelik yaşam içerisinde ki estetik yargıları ve benliklerinin sunumunu kendilerince kontrol etmektedirler. Aynı zamanda bu estetik yargısına mensup bireylerin bilinirliği ve bu stratejiye dikkat ettikleri için kendileri de “damgalanmadan” kaçınmak amaçlı bu stratejiye başvurumaktadırlar.

“(…) başlarda dikkat etmesem de herkesin daha güzel ve desenli maskeler taktığını gördüm. Bir keresinde bir arkadaşım bana masken üstüne uymamış demişti. O zaman anlamıştım maskenin de bir kıyafet olduğunu.” (K17)

“(…) ortamda herkesin maskesi renkli renkliydi. Benim maskem beyaz hastane maskesi olunca fotoğraflarda falan çok dikkat çekiyordum. Aslında herkesin aynı olsa renkli olan dikkat çeker ama artık beyaz maske çok az kaldı (...) (K3)

“(…) garip oluyor. Mesela bir keresinde hastane de çalışan bir akrabam bana bir maske vermişti. Dışarıda onunla gezerken herkes bana bakıyordu. Diğer maskelerden farklı olduğu için. O günden sonra takmadım onu bir daha.” (K15)

5. Tartışma ve Sonuç

Küresel bir salgın haline gelen COVID-19 virüsü ile birlikte bireylerin gündelik yaşamlarında birçok yeni değişim meydana gelmektedir. Bu değişimlerden en dikkat çekici olanı maske kullanımı olmaktadır. Salgın sürecinden önce maske takan bireylerin bir hastalığı taşıdığı ve bulaştırma riskinin olacağı tahayyül edilirken salgın sürecinde maskenin anlamı değişerek hastalığa karşı bir önlem olarak görülmenin yanı sıra toplumsal baskıdan da kaçınma aracı olarak görülmektedir. Bu değişim hastalık karşısında maskenin kullanımından oluşan “damganın”, maskenin kullanılmamasından oluşan “damgaya” dönüşümü olarak görülmektedir

Araştırmaya katılan katılımcıların özellikle İstanbul, İzmir ve Ankara gibi Türkiye'nin en fazla nüfusa sahip ve en yoğun illerinden olmaları araştırma verilerinin geçerliliğini destekler bir konumdadır. Aynı zamanda demografik veriler incelendiğinde yaş aralığı kısıtlamaması yapılmaması ve gündelik hayatlarının en az 5 saatini evden dışarıda geçiren bireylerden oluşması da bu doğrultuda bir etkidir.

Bireyler kamusal alanda maske takmayan bireyler ile karşılaştıklarında onların maskesiz oluşunu damgalamaktadır. Bu damgalamayı hem toplumsal sorumluluklarını yerine getirmediği gerekçesiyle hem de onlardan kaçınmak için yapmaktadırlar. Bu noktada bireyler, maskesiz kişileri ön yargı oluşturarak “konuşulabilir” veya “konuşulamaz” olarak ikiye ayırmaktadır. Konuşulur olarak tanımlanan kişilerde “uyarma” stratejisi izleyerek onların maskeliler topluluğuna katılması gerektiğini anlatırken diğer yönden “anlatılmaz” olarak gördükleri kişilerden kaçınma ve uzaklaşma stratejisi izleyerek kişisel güvenliklerini sağlamaktadırlar.

Maskenin özellikle COVID-19 pandemisi sürecinde toplumsal hayat içerisinde vazgeçilmez bir öneme sahip olduğu süreçlerde bireyler sosyal hayat pratiklerinden biri olan giyinme davranışlarını da değiştirmek zorunda kalmıştır. Yine damga ile doğrudan ilişkili olan bu davranışın temel tetikleyicisi çoğunluğun maskeyi estetikleştirme çabasıdır. Bireylerin maskeler üzerinde şekil ve renk bakımından yaptığı değişiklikler ile maske bir güven veya korku aracının olmanın yanı sıra estetik bir aksesuar olarak da görmektedir. Bu noktada renkli veya şekli tuhaf maskeler takılan bir ortamda düz ve standart maskeler basit damgası veya estetik dışılık ile damgalanır.

COVID-19 sürecinde gündelik yaşam içerisinde büyük öneme sahip olan maske bireyler için hem bir güven hem de düzenleyici bir korku aracı olmaktadır. Özellikle pandemi süreci öncesinde kullanılan maskeler doğrudan damgalayıcı bir konumdayken pandemi sonrasında maskenin kullanılmaması damgalanmaya neden olmuştur. Toplumsal içerisinde pandemi

süreci öncesi maske takan bireyler hastalık taşıyan ve uzak durulması gereken kişiler olarak damgalanırken pandemi süreci ile birlikte maskesizler uzak durulması ve kişisel korunma sağlanması gereken kişiler olarak konumlandırılmaktadır.

Kaynakça

- CANETTI, E. (2012). “Kitle Ve İktidar” Çev. G. Aygen, *İstanbul: Ayrıntı Yayınları*.
- ÇALLI, L., VE ÇALLI, B. (2021), Covid-19 Aşı Tereddütüne Sahip Hekimlerin Gizli Dirichlet Ayrımı (Gda) Algoritmasıyla Twitter Paylaşımının Konu Modellemesi.
- DSÖ (2020). Advice On The Use Of Masks In The Context Of Covid-19. *Interim Guidance* 05.03.2022. <https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/332293/who-2019-ncov-ipc-masks-2020.4-eng.pdf>
- GOFFMAN, E. (2014). Damga. *Ankara: Heretik Yayıncılık*.
- GÖKTÜRK, İ. VE GÜNALAN, M. (2006). “Modern ve Geleneksel Değerler Arasında Yabancılaşan İnsan”, *Selçuk Üniversitesi Karaman İ.İ.B.F. Dergisi*, Yıl: 9, Sayı:11.
- GÜNER, Y. (2006). “Dünya Maske Geleneklerine İfadeye Katkıları Açısından Bir Bakış”,(Yayınlanmış Sanatta Yeterlik Eser Metni). *Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi: Sosyal Bilimler Enstitüsü*.
- GÜNGÖR, B. (2020). Türkiye’de Covid-19 Pandemisi Süresince Alınan Önlemlerin Kriz Yönetimi Perspektifinden Değerlendirilmesi . *Uluslararası Sosyal Bilimler Akademi Dergisi* , (4) , 818-851 . Doi: 10.47994/Usbad.811463
- NEUMAN, W. L., & ROBSON, K. (2014). Basics of social research. *Toronto: Pearson Canada*.
- NUNLEY, J. W., MCCARTY, C., EMIGH, J., & FERRIS, L. K. (1999). *Masks: Faces of culture*. *Harry N Abrams Incorporated*.
- SEIDMAN, I. (2013). Interviewing as qualitative research: A guide for researchers in education and the social sciences. *Columbia: Teachers college press*.
- SOFUOĞLU KILIÇ, N. (2021). Post-Truth Çağda Aşı Karşıtlığı [Anti-Vaccination İn The Post-Truth Era]. *Türk İslâm Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi-Journal Of The Academic Studies Of Turkish-Islamic Civilization*, 16/31:99-118.
- TOPATEŞ, H. (2009). Araçsallaştırılmış Bir Kavram Olarak Sosyal Dışlanma. *Çalışma Ve Toplum Dergisi*, 23(4), 115-130.
- YARROW, M. R. (1958). Personality Development And Minority Group Membership. *The Jews: Social Patterns Of An American Group*, Ed. Marshall Sklare, 451-474.
- YILDIRIM, A., & SİMSEK, H. (1999). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri (11 baski: 1999-2018).